

УДК 338.43:342.78

Дяченко Олексій Петрович,
доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри інформаційних технологій
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9670-2266
oleksa1983.03@gmail.com

Галицький Олександр Миколайович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
та економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9549-7627
oleksandrgalickij9@gmail.com

Хиленко Юлія Юрївна
магістр обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
yulya.khilenko@gmail.com

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація

Поточний рік став одним із найважчих для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, через військові дії, що розпочалися на теренах нашої країни. Збройний напад «північного сусіда» призвів до порушення та суттєвих змін у логістиці експортних перевезень. Через блокування морських портів, експортери вимушені були знаходити інші канали збуту, що значним чином підвищило вартість логістики та реалізація продукції здійснювалася часом дешевше собівартості виробництва, що призвело до значних збитків, отриманих аграрними товаровиробниками. Сумарні прямі збитки оцінюються близько 10 млрд. доларів США, що становить майже всю суму прибутку, отриманого аграріями за 2020 та 2021 роки.

Важливим завданням на сьогодні є формування нових і розширення діючих каналів експорту аграрної продукції та управління інформаційно-товарно-фінансовими потоками, що забезпечують аграрний потенціал нашої країни. Також важливим моментом є спрямування зусиль на продовження роботи «зернового коридору», що дозволить не лише здійснювати реалізацію сільськогосподарської продукції вітчизняним товаровиробникам, а й забезпечити світову продовольчу безпеку.

Ключові слова: зовнішня торгівля, зерновий коридор, експортний потенціал, воєнний стан, продовольча безпека, порти

UDC 338.43:342.78

Diachenko Oleksii Petrovych

Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Head of the department of information technologies
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9670-2266
oleksa1983.03@gmail.com

Halytskyi Oleksandr Mykolayovych

doctor of economic sciences
professor department of economic theory
and economics of enterprise
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9549-7627
oleksandrgalickij9@gmail.com

Khylenko Yuliya Yuriivna

master of accounting and taxation
Odessa State Agrarian University
yulya.khilenko@gmail.com

EXPORT POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL INDUSTRY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Abstract

The purpose of the article is to analyze the current state, opportunities and prospects for the development of the export potential of the agro-industrial complex of Ukraine under martial law.

A scientific novelty is the analysis of the export potential of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of military operations on the territory of our country. An important task for today is the formation of new and expansion of existing channels for the export of agricultural products and the management of information, commodity and financial flows that ensure the agricultural potential of our country. It is also important to direct efforts to continue the work of the "grain corridor", which will allow not only the sale of agricultural products to domestic producers, but also ensure global food security.

Conclusions. Despite the significant losses and all the obstacles that the agricultural industry suffered due to the military aggression of its northern neighbor, Ukraine retains a significant export potential of agricultural products, which confirms the export of almost 51 million tons of agricultural and food industry products in 11 months of 2022. This indicator decreased by 16.7% compared to the indicators of the previous year. In monetary terms, these indicators amounted to 21.1 billion US dollars, which is 13.7% less compared to 11 months last year.

Taking into account a certain reduction in export volumes and the presence of significant volumes of agricultural products that were grown this year, further development of agricultural logistics is necessary through the construction of new and expansion of existing cross-border terminals and transshipment complexes, as well as the development of new transport corridors, taking into account the discrepancy in the width of tracks and, of course, the active development of river ports, which became a salvation for domestic farmers in the conditions of blocked sea ports.

Key words: foreign trade, grain corridor, export potential, martial law, food security, ports

Вступ. Гібридна війна, яка в 2014 році переросла в справжній бойовий конфлікт між країнами, значно загострилася після 24 лютого 2022 року, коли війська Російської Федерації офіційно перетнули кордони України з метою завоювання нових територій та зміни влади. Російські окупанти не стільки дуплять ракетами по військових об'єктах, а й доволі часто мають на меті знекровити цивільну інфраструктуру, зокрема, по генеруючим та розподільчим ресурсам енергетичної галузі. Доволі часто страждають і аграрні об'єкти, зокрема, сільськогосподарські підприємства та елеватори, на яких знаходиться значна частина вирощеного врожаю. Сільськогосподарська продукція за часи всієї незалежності України була однією з основних складових українського експорту та валютної стабільності. Окрім зруйнованих будівель та споруд в аграрному бізнесі, також суттєвих втрат зазнала сільськогосподарська техніка, яка доволі часто попадає під обстріли або страждає від мін, якими доволі щедро всіяні українські родючі чорноземи. За оцінками міністра аграрної політики та продовольства України прямі збитки агропідприємств склали \$5 млрд, непрямі – \$28 млрд.

Проте за даними звіту, що був підготовлений KSE Institute спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства прямі втрати аграрного сектору сягнули \$6,6 млрд., а непрямі збитки становлять \$34,25 млрд.

Найбільш постраждалими виявилися ті товаровиробники, що знаходилися на окупованих територіях, не зважаючи на розміри їхнього землекристування, зокрема «Укрлендфармінг» мав землі та птахофабрику в Чорнобаївці, група компаній «Чумак» та аграрний напрямок СКМ мали достатні земельні площі в окупованому регіоні, корпорація «Нібулон» мала елеватори в цих зонах.

Окрім прямих збитків від військових дій, аграрні товаровиробники несуть також непрямі втрати у вигляді зупинки експорту українського зерна та інших видів сільськогосподарської продукції. Основний канал реалізації аграрної продукції в мирний час – морський транспорт опинився повністю зупинений через блокаду морських портів військами окупанта.

Значні обсяги перевалки сільськогосподарської продукції через порти Одеси, Миколаєва та Херсона вмиль зупинилися після 24 лютого 2022 року, що поставило найбільш бідні країни світу під загрозу голоду, яка ще не знята і до сьогодні, незважаючи на домовленості стосовно «зернового коридору», що працює вже більше 4 місяців і завдяки якому вдалося розблокувати експорт українського збіжжя, в тому числі і до країн Африки, які найбільше потерпають від нестачі української аграрної продукції на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження вітчизняної аграрної галузі завжди були в пріоритеті вчених-науковців. Саме тому дослідження експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва широко висвітлені в наукових публікаціях. Зокрема, Радченко О.П. та Карадобри Т.В. досліджували поняття експортного потенціалу, як вагомого чинника економічного зростання, перспективи його розвитку та загальні тенденції розвитку виробництва зернових культур [1]. Наконечна К.В. провела

аналіз експортного потенціалу, попередньо з'ясувавши його сутність та запропонувавши шляхи його розвитку, через забезпечення відповідного інституційного середовища та проведення переговорів стосовно збільшення квот Європейського Союзу [2]. Професор Гончаренко у своїй статті вивчає досвід сучасних систем протекціоністських заходів в аграрній сфері, що спрямовані на створення виробникам найбільш сприятливих умов на внутрішньому та зовнішніх ринках [3]. Виокремлює низку конкурентних переваг вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції Надвигинський С.А. та запропонував систему формування експортного потенціалу аграрної сфери [4]. Бабан Т.О. досліджував перспективи розвитку експортного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників та інтеграції сільського господарства України у світовий аграрний ринок [5]. Разом з цим, питання експортного потенціалу в умовах воєнного стану кардинально змінило підхід до його оцінки та перспектив розвитку. Порушення сформованих логістичних маршрутів привело до суттєвого скорочення обсягів експорту виробленої продукції, що суттєвим чином впливає на експортний потенціал в цілому.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану, можливостей та перспектив розвитку експортного потенціалу агропромислового комплексу України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на суттєву частку вітчизняної сільськогосподарської продукції, яка експортувалася по всьому світу до початку війни, через заблокований експорт суттєво зросли ціни на продукти харчування в усьому світі та лише з початком роботи «зернового коридору» відбулася стабілізація цін на світових ринках.

Враховуючи важливість вітчизняної продукції на світових аграрних ринках, розглянемо обсяги експорту та імпорту товарів до початку військових дій на теренах України.

Розглянувши дані, наведені в таблиці 1, можна стверджувати, що обсяги експорту та імпорту за останні три роки зростають, в тому числі експорт збільшився на 36%, а імпорт – лише на 20%, що свідчить про позитивну динаміку в зовнішній торгівлі.

Таблиця 1.

**Товарна структура зовнішньої торгівлі України в 2019-2021 роках, млн.
дол. США**

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт				Імпорт			
	Роки			2021 р. до 2019 р., %	Роки			2021 р. до 2019 р., %
	2019	2020	2021		2019	2020	2021	
Усього	50054,6	49191,8	68072,3	136,0	60800,2	54336,1	72843,1	119,8
у тому числі								
Живі тварини; продукти тваринного походження	1277,0	1188,2	1345,2	105,3	1071,5	1258,1	1594,0	148,8
Продукти рослинного походження	12914,5	11883,2	15538,0	120,3	1794,6	1989,3	2130,5	118,7
в тому числі: зернові культури	9633,3	9410,7	12343,8	128,1	180,8	178,9	166,1	91,9
насіння і плоди олійних рослин	2563,2	1842,4	2435,2	95,0	400,8	388,2	449,3	112,1
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4732,2	5746,9	7037,2	148,7	253,3	280,4	444,0	175,3
Готові харчові продукти	3220,4	3361,0	3788,5	117,6	2616,6	2970,6	3578,4	136,8
Мінеральні продукти	4866,5	5331,6	8414,4	172,9	12984,6	8633,3	14968,8	115,3
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1930,8	2020,1	2815,6	145,8	7483,4	7333,7	9743,0	130,2
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	721,5	682,7	1104,2	153,0	3564,6	3403,8	4816,7	135,1
Недорогоцінні метали та вироби з них	10255,7	9030,0	15991,0	155,9	3650,7	3129,3	4372,5	119,8
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	4464,4	4486,6	5260,2	117,8	13312,8	11552,8	14206,0	106,7
Інші товари	5671,5	5461,4	6778,1	119,5	14068,0	13784,9	16989,2	120,8

Джерело: Побудовано за даними [6]

При експорті товарів найбільшого зростання за три останні роки зазнали такі групи товарів як: недорогоцінні метали та вироби з них (56%), полімерні матеріали (53%), жири та олії (49%) та продукція хімічної галузі (46%). При імпорті товарів, найбільше зростання за період 2019-2021 років показали наступні групи товарів: жири та олії (75%), живі тварини та продукти тваринного походження (49%) готові харчові продукти (37%), полімерні матеріали (35%).

Разом з абсолютними змінами за досліджуваний період в зовнішній торгівлі, цікаво прослідити і структуру експорту продукції, яка склалася в 2021 році.

Як видно з рисунку 1, в структурі експорту товарів з України найбільшу частку займають недорогоцінні метали та вироби з них – 23,4%. На другому місці в структурі експорту займають продукти рослинного походження, питома

вага яких складає близько 23% та серед яких найбільшу частку займають зернові культури – 18,1% та насіння і плоди олійних культур – 3,6% від усього експорту.

Рис 1. Структура експорту товарів з України в 2021 році

Джерело: Побудовано за даними [6]

Також близько 14% в експорті займають мінеральні продукти, основою яких виступають мінеральні руди.

Сільськогосподарська продукція, враховуючи готові харчові продукти, в структурі експорту складає в 2021 році близько 41%, що є середнім показником за останнє десятиліття. В абсолютному виразі сума експортованих товарів за 2021 рік становила 68,1 млрд. дол. США, з яких сільськогосподарська продукція склала 27,7 млрд. дол. США.

Якщо з розглянути структуру імпорту, який наведений на рисунку 2, то можна розгледіти, що найбільшу частку серед імпортованих товарів займають мінеральні продукти (20,5%), основними серед яких є мінеральні палива, нафта та продукти її переробки. Також близько 20% в імпорті товарів складають машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, а близько 13% займає продукція хімічної галузі. Більше 10% в структурі імпорту займають засоби наземного транспорту, а близько 6% - полімерні матеріали та вироби з пластмаси. Тобто можемо зробити висновок, що Україна експортує в основному сировину для переробки, а не готову продукцію, імпортуючи натомість машини, обладнання та товари глибокої переробки, в тому числі товари з нафтопродуктів.

Рис 2. Структура імпорту товарів в Україну в 2021 році

Джерело: Побудовано за даними [6]

До початку повномасштабного військового вторгнення північного сусіда український АПК щомісяця в середньому експортував 5-6 млн. тон сільськогосподарської продукції.

Експорт сільськогосподарської продукції в мирний час відбувався диверсифікованими каналами реалізації, найбільшу частку з яких припадало на морські порти в Чорному морі [7].

Незважаючи на військові дії, аграрії України продовжували вирощувати сільськогосподарську продукцію, забезпечуючи продуктами харчування як власне населення так і світове суспільство. Зокрема відбулося збирання зернових та зернобобових культур на площі 9,8 млн га (88%) при середній врожайності 45,6 ц/га. В результаті було намолочено 44,9 млн тон зерна в тому числі:

- пшениці зібрано на площі 4,7 млн га (100%), при середній врожайності 41,2 ц/га намолочено 19,4 млн тонн;
- ячменю обмолочено на площі 1,6 млн га (100%), при середній врожайності 35,1 ц/га зібрано 5,6 млн тонн;
- гороху обмолочено 111,5 тис. га (100%), при врожайності 23,4 ц/га намолочено 261 тис. тонн;
- кукурудзи на зерно обмолочено 2,9 млн га (70%), при врожайності 62,7 ц/га намолочено 18,4 млн тонн;
- близько 98% площ відбулися жнива, які дозволили зібрати гречку та просо, які при середній врожайності 13,7 ц/га та 23 ц/га дозволили отримати.

Крім того, збирання соняшника проведено на площі 4,6 млн га (98%) намолочено 10,1 млн тонн насіння при врожайності 21,8 ц/га. Збирання сої було проведено на площі 1,5 млн га (99%), що дозволило намолотити 3,7 млн тонн при врожайності 24,2 ц/га. Валовий збір ріпаку склав 3,2 млн тонн насіння з площі збирання 1,1 млн. га (100%) при врожайності 28,9 ц/га. Цукрові буряки були викопані на площі 179,4 тис. га, (100%), зібрано 9 млн тонн солодких коренів при врожайності 500 ц/га [8].

Незважаючи на те, що вітчизняні товаровиробники сільськогосподарської продукції продовжували працювати на землі та збирати врожай протягом 2022 року, вони не мали достатніх потужностей для збереження його належним чином. Багатомісячна блокада портів в Чорному морі військами окупанта призвела до суттєвого накопичення в зерносховищах врожаю минулого року. Враховуючи той факт, що близько 15% відсотків сховищ було зруйновано, залишились на тимчасово окупованих територіях або стало недоступним через пошкодження цивільної інфраструктури України.

Зважаючи на те, що Чорноморська зернова ініціатива під назвою «зерновий коридор» за посередництва Туреччини та ООН відкрила порти Одеси, Южного та Іллічівська та разом із ініціативою Євросоюзу “Шляхи солідарності” відіграла головну роль у можливостях експорту суттєвих обсягів українського зерна та олійних культур і продуктів її переробки на світовий ринок і стабілізації світових цін на продовольство, загальний експорт зазнав суттєвого скорочення порівняно з довоєнними роками.

Проблеми зберігання зерна явно проявилися після збирання врожаю 2022 року ранніх зернових в липні-серпні. В даний час якраз запрацювала ініціатива зернового коридору, що дозволило дещо розвантажити складські потужності і частково звільнити їх для зберігання пізніх зернових та технічних культур, зокрема, насіння соняшнику. Частково проблема зберігання сільськогосподарської продукції виникла у зв'язку з рекордним врожаєм, отриманим сільськогосподарськими товаровиробниками в 2021 році та неповною його реалізацією в період до початку воєнних дій.

Допомога Європейського Союзу та країн всього світу в збереженні врожаю українських виробників сільськогосподарської продукції частково дозволила вирішити питання зберігання потужностей.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO), за фінансової підтримки Канади, Японії та фонду Minderoo, забезпечує потребу у зберіганні обсягом 6,2 мільйонів тонн. Ініціатива підтримки стійкості агросектору (Agriculture Resilience Initiative) – AGRI-Україна, започаткована Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), надає засоби для зберігання обсягом 1,7 мільйонів тонн. Фонд Говарда Г. Баффета - 0,676 мільйонів тонн. Міжнародні партнери активно беруть участь у фінансуванні закупівлі полімерних рукавів та конструкцій, які призначені для зберігання сільськогосподарської продукції, а також обладнання для завантаження зерна у рукави, багато з якого буде придатним для повторного використання в період майбутніх врожаїв.

Країни Європейського Союзу не лише допомагають зберігати продукції аграріям України, а й активно працюють над розробкою нових шляхів її вивезення, зокрема ЄС має зібрати та використати 1 млрд євро на вивезення сільськогосподарської продукції з України «Шляхами солідарності». Вищевказану декларацію прийняла Єврокомісія, планує виділити гранти на 250 млн євро для розвитку експортних «Шляхів солідарності». Дана ініціатива дозволить скоротити час очікування на кордонах перевізників залізничного та автомобільного транспортів, покращити рух через пункти перетину кордону та шляхи доступу до них.

Крім того, через Фонд Connecting Europe Facility (CEF) планується мобілізувати 50 млн. євро для розвитку інфраструктури, яка потрібна для подальшого зростання пропускної спроможності даних шляхів експорту сільськогосподарської продукції України. Європейський інвестиційний банк до кінця 2023 року планує вкласти до 300 мільйонів євро в проекти, які виконують завдання «Шляхів солідарності». Таку ж суму планує інвестувати протягом 2022–2023 років Європейський банк реконструкції та розвитку. Ще \$100 млн планує надати Світовий банк.

Як ми вже зазначали вище, вагоме значення у відновленні обсягів експорту сільськогосподарської продукції мають «зернова ініціатива», що діє з липня 2022 року, та нова програма Grain from Ukraine, яка була ініційована Президентом України Володимиром Зеленським у листопаді.

Окрім створення умов та вкладення інвестицій для розвитку «Шляхів Солідарності» країни Європейського Союзу та інші розвинуті країни світу надають допомогу аграрному сектору економіки України, зокрема було отримано 50 млн євро від ЄС – пряма дотація на тваринництво та рослинництво; понад 60 млн євро – на одноразове зберігання зернових шляхом використання рукавів, допомога Канади, Японії і Німеччини через ФАО; 100 млн євро допомоги від USAID, які теж пішли на кілька напрямів розвитку аграрного виробництва; кредит Світового банку в 132 млн євро теж було розподілено на певні напрями, зокрема, підтримання грантів для створення та розвитку садів і теплиць і на компенсацію відсотків за дешевими кредитами.

Окрім фінансової допомоги країни Європейського Союзу активно співпрацюють з Міністерством аграрної політики та продовольства стосовно спрощення адміністративних бар'єрів, які також заважають експорту продукції, зокрема, було здійснено такі заходи: спростили документацію, пов'язану з переміщенням зерна через українсько-польський, українсько-словацький, українсько-угорський, українсько-румунський кордони, зокрема, за транзитними документами. Триває робота, пов'язана з визначенням зручніших маршрутів для залізниці, щоб продукція проїжджала краще. ЄС у травні обнулив усі квоти для нашої продукції.

Країни Європейського Союзу обнулили квоти, що були встановлені для сільськогосподарської продукції на один рік. На сьогодні необхідним є рішення Єврокомісії про збільшення квот для України або їх обнулення на постійній основі.

Експорт сільськогосподарської продукції з початку військових дій на території України повністю зупинився, поступово почавши відновлюватися альтернативними маршрутами, зокрема автомобільним та залізничним транспортом до країн Європи та річковими портами на Дунаї в містах Рені та Ізмаїл.

Загальний експорт продукції сільськогосподарського виробництва за період з березня по листопад 2022 року можемо розглянути на рисунку 3.

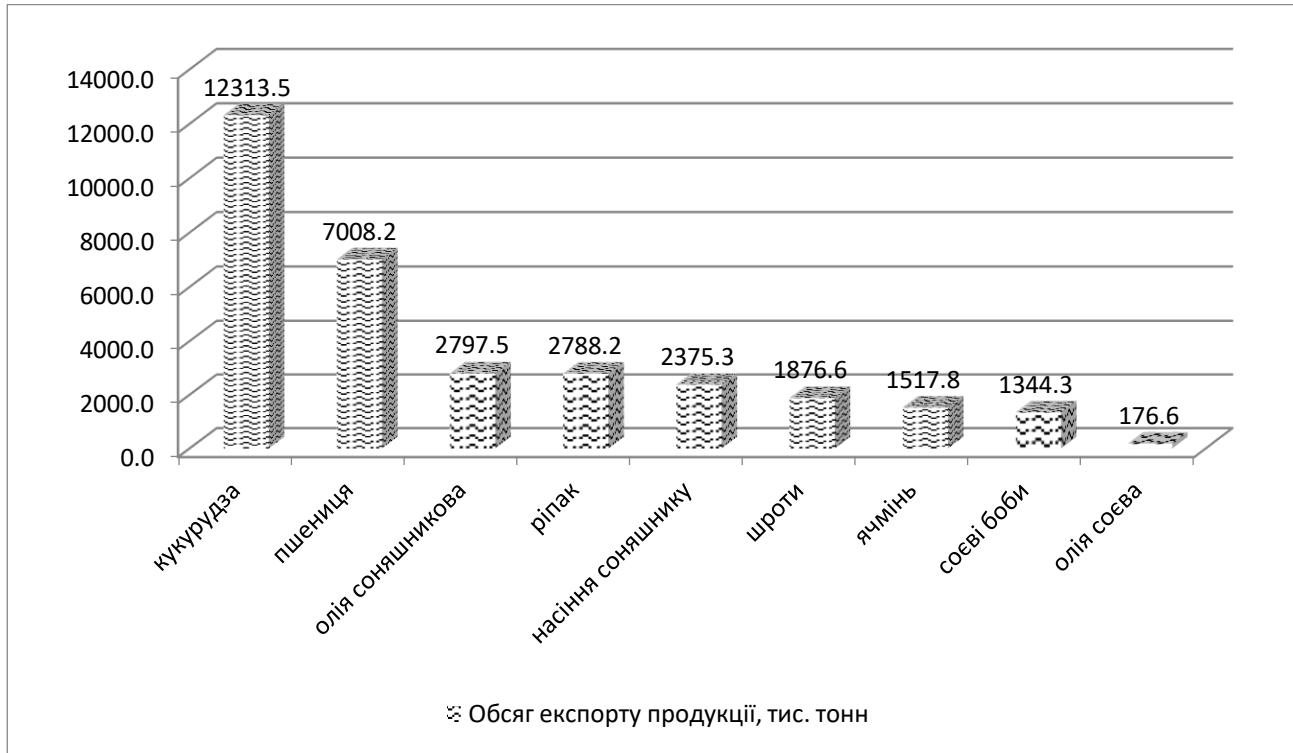

Рис 3. Обсяги експорту сільськогосподарської продукції за період березень-листопад 2022 року, тис. тонн

Джерело: Побудовано за даними [9]

Проаналізуємо якими ж каналами реалізації відбувалася реалізація продукції на експорт, що ми можемо дослідити на прикладі даних, наведених в таблиці 2.

Як видно з даних таблиці 2, за 9 місяців 2022 року було експортовано 32197,9 тис. тонн сільськогосподарської продукції. Основним каналом реалізації через який відбувався експорт продукції все ж таки стали порти. Першими портами, які розпочали експорт продукції в умовах воєнного стану стали порти на Дунаї.

Лише з початком «зернового коридору» до них долучилися порти Одеси, Южного та Чорноморська.

Таблиця 2.

Канали реалізації сільськогосподарської продукції на експорт за період березень-листопад 2022 року, тис. тонн

Вид продукції	Всього	Канали реалізації (тип транспорту)			
		порти	залізничний	авто	Паром
Кукурудза	12313,5	7360,6	4219,7	768,7	18,5
Пшениця	7008,2	5780,0	738,6	477,7	11,9
олія соняшникова	2797,5	1697,6	452,6	578,0	89,3
Ріпак	2788,2	1574,8	549,9	645,9	17,6
насіння соняшнику	2375,3	1371,4	282,2	673,4	48,3
Шроти	1876,6	1089,6	565,8	156,5	64,7
Ячмінь	1517,8	1371,3	59,8	81,3	5,4
соєві боби	1344,3	808,5	262,9	269,1	3,8
олія соєва	176,6		86,3	76,8	10,7
Разом	32197,9	21053,8	7217,9	3727,3	270,2

Джерело: Побудовано за даними [9]

Суттєвих показників з експорту сільськогосподарської продукції досягнув залізничний транспорт, який в місяць дозволяв вивозити продукції майже по 1 млн. тонн, чого ніколи не було в історії залізничного транспорту незалежної України. Близько 400 тис. тонн сільськогосподарської продукції в місяць змогли експортувати завдячуючи автомобільному транспорту.

Не маючи морських перевезень перші 5 місяців війни, експортери продукції основні зусилля спрямовували на річкові порти через Дунай, залізницю та автомобільний транспорт. Залізниця стала другою за обсягами каналом експорту, спрямувавши основні потоки продукції через Польщу та Угорщину.

Звичайно альтернативні шляхи обходяться українському сільськогосподарському товаровиробнику значно дорожче, порівняно з морським зерновим коридором. Собівартість альтернативних шляхів складає до 200 доларів США на тонну, що звичайно робить дану логістику занадто дорогою, скорочуючи прибутки вітчизняних аграріїв. Продукція, яка експортується через морський коридор, має значно нижчі витрати на логістику, що складають 80-100 доларів США.

Однозначним фактом також є те, що сухопутним та залізничним маршрутам не вистачає пропускнуєї спроможності. Враховуючи той факт, що валове виробництво сільськогосподарської продукції вітчизняними аграріями в 2022 році становитиме близько 65 млн. тонн, рахуючи внутрішнє споживання на рівні 20 млн. тонн, можна припустити, що на експорт припаде близько 45 млн. тонн, з чим однозначно не впораються всі альтернативні шляхи разом взяті. Звичайно порівнюючи обсяги експорту до війни через сухопутні канали з тими обсягами, які склалися на теперішній час, то можна говорити про значний прогрес в їх розвитку, але цього ще не є достатньо для забезпечення повноцінних обсягів експорту аграрної продукції.

Україна має близько 24 тисяч вагонів зерновозів, при тому що на теренах всієї Європи нараховується близько 12 тисяч зерновозів європейського

стандарту. Але враховуючи таку значну кількість вагонів-зерновозів є дві головні проблеми, які перешкоджають розвитку більших обсягів експорту за допомогою залізничного транспорту: перша – це різниця в ширині українських та європейських колій, яку можна вирішити зміною залізничних візків на вагонах, щоб вони могли курсувати на теренах Європи; друга – більші габарити наших вагонів, які не скрізь можуть проїжджати по території європейських країн.

Розглянувши обсяги продукції, що експортували різні типи транспорту, проаналізуємо, яку питому вагу, яку займає в перевезеннях кожен вид транспорту.

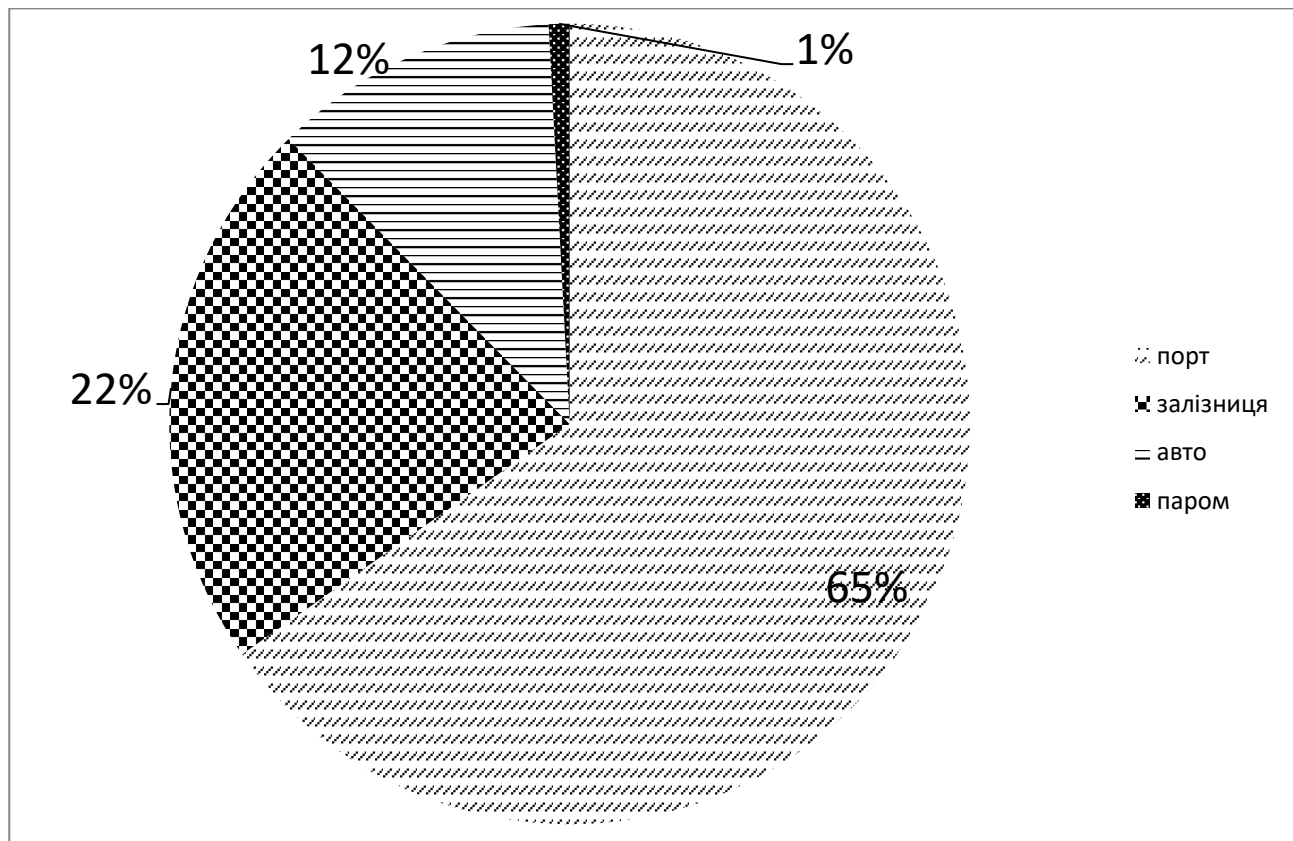

Рис 4. Питома вага кожного типу транспорту в експорті сільськогосподарської продукції в березні-листопаді 2022 року

Джерело: Побудовано за даними [9]

Як видно з рисунку 4, майже $\frac{2}{3}$ перевезень припадає на порти, до складу яких входять як потужні морські порти так і річкові порти, розміщені на річці Дунай. Близько 22% в експорті аграрної продукції займає залізничний тип транспорту і лише 12% - автомобільний.

Перспективним напрямом експорту одного із найголовніших експортного товару, який приносить значну частину валютної виручки – соняшникової олії є варіант трубопроводу, прокладеного із західної України до морського порту Гданськ в Польщі. Під час зустрічі на Економічному форумі в Карпаті міністрами аграрної політики України та Польщі був підписаний меморандум, стосовно готовності України та Польщі реалізовувати проєкт з будівництва

трубопроводу для транспортування рослинної олії з України до Балтійського моря для подальшого експорту в треті країни української олії. З попередніх обговорень окреслено певні технічні характеристики даного трубопроводу: протяжність – 600 км, потужність – до 2 млн. тонн олії на рік. Остаточної вартості даного проекту ще не сформовано, а питання фінансування передбачає участь різних джерел в комплексному фінансуванні будівництва даного трубопроводу.

Україна з початку 2022/2023 маркетингового року (МР, липень-червень) і по 2 грудня експортувала 18,08 млн тон зернових культур, з них 9,66 млн тон кукурудзи (53,4% загального обсягу поставань), 6,87 млн тон пшениці (38%) і 1,48 млн тон ячменю (8,1%).

Як повідомляється на сайті Міністерства аграрної політики і продовольства темпи експорту зернових з початку поточного маркетингового року на майже 30% нижче показників аналогічного періоду минулого маркетингового року (з 1 липня 2020 року по 2 грудня 2021 року закордон було поставлено 25,77 млн. тонн). Відставання від показників минулого року стало мінімальним з початку маркетингового року, що вказує на зростання обсягів експорту, в тому числі і за рахунок роботи «зернового коридору» та покращення логістики сухопутними видами транспорту.

З початку роботи «зернового коридору» Україна експортувала більше 13 млн тонн сільськогосподарської продукції, що було здійснено і за рахунок реалізації програми Grain from Ukraine, участь в якій беруть понад 30 країн і міжнародних організацій, що дозволило залучити понад 180 млн доларів США. Україна виконує свої функції «головної житниці», надаючи своє зерно бідним африканським країнам. Так, зокрема 3-го грудня до Ефіопії прибуло перше судно з 25 тисячами тонн української пшениці. Друге — з 30 тисячами тонн пшениці на борту — вирушило до цієї країни. Під завантаженням знаходяться ще два судна, що мають доставити близько 55 тис. тонн гуманітарної пшениці для Сомалі та Судану.

Як вказують дані, оголошені міністерством на сьогодні на зовнішні ринки поставляється близько 222 тис. тонн зернових на добу, що є максимальним показником з початку воєнних дій. Темпи експорту кукурудзи на сьогодні вже перевищили минулорічний показник, адже експортовано вже 9,66 млн. тонн, що в 1,62 рази перевищує показники минулорічного маркетингового року.

В цілому за минулий маркетинговий рік (2021\2022) було експортовано 48,51 млн. тонн зернових і зернобобових культур, що на 8,4% перевищує показники 2020\2021 маркетингового року. На зовнішні ринки було поставлено 18,74 млн.тонн пшениці (на 12,6% більше показників 2020/2021 маркетингового року), 23,54 млн. тонн кукурудзи (+1,9%), 5,75 млн. тонн ячменю (+35,9%), 70,9 тис. тонн муки (-44,1%).

В 2020/2021 маркетинговому році Україна експортувала 44,72 млн. тонн зернових и зернобобових культур, а попередньому - 2019/2020 маркетинговому році обсяги експорту склали 56,72 млн. тонн зернових и зернобобових культур.

В грудні місяці 2022 року Україна збільшила поставки пшениці до африканських країн з 24% до 25,08%, що складає понад 1 млн тонн від загальної кількості. Зокрема, приріст відвантажень за грудень в країни, які перебувають на межі голоду, становить 138 тис. тонн.

Загалом, станом на 14 грудня, в рамках коридору з України пішло 554 кораблі із 13,9 млн тонн агропродукції, з яких пшениці – 4 млн тонн, кукурудзи – 5,9 млн тонн. За останні два тижні приріст у відвантаженнях складає 1,6 млн тонн, з них пшениці – 399 тис. тонн, кукурудзи – 911 тис. тонн.

З усього обсягу експортованої пшениці в рамках зернового коридору майже 50% відправлено до африканських країн, зокрема до тих, що перебувають у стані гуманітарної катастрофи (Судан, Кенія, Ефіопія, Сомалі, Ємен). Ще близько 30% пшениці відправлено до Туреччини, більшість з якої буде перемелено на борошно для бідних і нужденних країн [8].

Показники постачання пшениці до країн Африки (Кенія, Судан, Сомалі, Ємен) знаходяться на рівні показників минулого року, що свідчить про повне відновлення постачання пшениці до цих країн.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи суттєві втрати та всі перешкоди, яких зазнала аграрна галузь через військову агресію північного сусіда, Україна зберігає суттєвий експортний потенціал аграрної продукції, що підтверджує експорт майже 51 млн. тонн продукції АПК та харчової промисловості за 11 місяців 2022 року. Даний показник скоротився на 16,7% порівняно з показниками попереднього року. В грошовому виразі дані показники склали 21,1 мільярдів доларів США, що на 13,7% менше порівняно з 11 місяцями минулого року.

Зважаючи на деяке скорочення обсягів експорту та наявність значних обсягів сільськогосподарської продукції, що була вирощена в поточному році, необхідним є подальший розвиток аграрної логістики шляхом будівництва нових та розширення існуючих транскордонних терміналів та перевалочних комплексів, а також розвиток нових транспортних коридорів, враховуючи розбіжність в ширині колій та звичайно активний розвиток річкових портів, які стали порятунком для вітчизняних аграріїв в умовах заблокованих морських портів.

Список використаних джерел:

1. Радченко О.П., Карадобі Т.В. Перспективи розвитку експортного потенціалу аграрної сфери України. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 84-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_43_18
2. Наконечна К.В. Експортний потенціал аграрної продукції України: перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_10_32
3. Гончаренко І. В., Гах А.В., Ковалевська О.С. Підтримка держави у реалізації експортного потенціалу аграрних підприємств. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2013. № 6. С. 21-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2013_6_6

4. Надвиничний С. А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28, № 3. С. 56-61. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2018_28\(3\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2018_28(3)_9)

5. Бабан Т. О. Експортний потенціал малих суб'єктів господарювання аграрної сфери. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2019. Вип. 202. С. 110-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2019_202_14

6. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.12.2022)

7. Гришова І.Ю., Дяченко О.П. Аналітичне забезпечення державної політики розвитку морських портів України. *Менеджер. Бюлетень Донецького державного університету менеджменту*. 2019. Том 82. №1. С. 5-16

8. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/> (дата звернення 03.12.2022)

9. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. URL: https://public.tableau.com/views/vl_Export_of_Agriproducts_v2/ (дата звернення 03.12.2022)

References:

1. Radchenko, O.P., Karadobi, T.V. (2020). Perspektyvy rozvytku eksportnoho potentsialu ahrarnoi sfery Ukrainy. *Infrastruktura rynku*, 43, 84-88

2. Nakonechna, K.V. (2019). Eksportnyj potentsial ahrarnoi produktsii Ukrainy: perspektyvy rozvytku. *Efektivna ekonomika*, 10

3. Honcharenko, I.V., Hakh, A.V., Kovalevs'ka, O.S. (2013). Pidtrymka derzhavy u realizatsii eksportnoho potentsialu ahrarnykh pidpryemstv. *Visnyk KhNAU. Seriya : Ekonomichni nauky*, 6, 21-25

4. Nadvynychnyj, S. A. (2018). Suchasni umovy formuvannia ta realizatsii eksportnoho potentsialu ahrarnoi sfery rehioniv Ukrainy. *Ekonomichnyj analiz*, 28, 3, 56-61

5. Baban, T.O. (2019). Eksportnyj potentsial malykh sub'iektiv hospodariuvannia ahrarnoi sfery. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, 202, 110-119

6. Ofitsijnyj sajt Derzhavnoi sluzhby statystyky. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia 01.12.2022)

7. Hryshova, I.Yu., Diachenko, O.P. (2019). Analitychne zabezpechennia derzhavnoi polityky rozvytku mors'kykh portiv Ukrainy. *Menedzher. Biuletен' Donets'koho derzhavnoho universytetu menedzhmentu*, 82, 1, 5-16

8. Ofitsijnyj sajt Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/> (data zvernennia 03.12.2022)

9. Stan zovnishn'oi torhivli produktamy APK. Retrieved from https://public.tableau.com/views/vl_Export_of_Agriproducts_v2/ (data zvernennia 03.12.2022)